

FOKUS

Demokrati på kinesisk

ARNE JON ISACHSEN

Handelshøyskolen BI

Den 4. juni 1989 ble det bråstopp for demokratibevægelsen i Kina. Deng Xiaoping, Kinas utbestridte leder den gang, satte foten ned. Partiets dominerende og enerådende posisjon ville han ikke tillate utfordret. Tanks rullet inn på Den himmelske freds plass. Studenter og andre demonstranter ble brutalt fordrevet eller arrestert. Med tap av menneskeliv. Hvor mange vites ikke.

Med denne maktdemonstrasjonen gjorde Deng Xiaoping det klinkende klart hvor grensen gikk. Det la grunnlaget for stabilitet og etterfølgende økonomisk vekst. Den jevne kineser har bedre forståelse for Dengs handlemåte her enn folk flest i Vesten.

Hensikten med denne artikkelen er å vise at Kina er mer demokratisk enn vi vanligvis tenker oss.¹ Ikke i betydningen at folket gjennom frie valg bestemmer hvem som skal sitte i nasjonalforsamlingen og dermed hva slags politikk landet skal føre. Men i den forstand at visse grunnleggende rettigheter i form av ytringsfrihet, eiendomsrett og likestilling er på fremmarsj.²

Hvor man skal bo, hvem man skal gifte seg med, hva man skal utdanne seg til, hvem man skal jobbe for – i hjemlandet eller i utlandet – har kinesere aldri hatt større frihet til å bestemme selv enn i våre dager. Dette gjelder i langt større grad i byene enn på landet.

Demokrati i betydningen etablert lovverk og uavhengig rettsvesen som den enkelte kan bringe sin sak inn for, er også under utvikling i Kina. Rettsvesenet er imidlertid underlagt politisk kontroll. I avgjørende saker bestemmer partiet.

1 For nyttige kommentarer til en tidligere versjon takker jeg Harald Havnen, Anders Magnus og Thomas Voght-Eriksen. De skal ikke bebreides gjenværende feil og mangler.

2 For nærmere om begrepet demokrati, se Popper (1945). For en kortfattet og god gjennomgang av sentrale sider ved demokrati, se USINFO (1998).

Et vesentlig element i demokratibegrepet er ryddig overføring av makten i et land. Jiang Zemin gav frivillig fra seg tøyene til Hu Jintao. Vil den neste generalsekretæren som skal ta over i 2012, bli valgt av de om lag 370 kineserne som nå sitter i partiets sentralkomité, snarere enn bli pekt ut ved en hestehandel på bakrommet der bare den engere krets har adgang?

Demokrati som frihet

I dag kan kinesere seg imellom snakke fritt om det aller meste. Slik var det ikke i Maos tid. Da gjaldt det å holde den ideologiske fanen høyt – ha de rette meningene. Under Kulturrevolusjonen kunne hva mor og far snakket om hjemme, bli uteskjet på skolen dagen etter. Med katastrofale konsekvenser om høyreavvik og borgerlig dekadanse dermed ble avslørt. Eller påstått avslørt.

I forelesninger ved Fudan University i Shanghai kan jeg peke på et dårlig fungerende rettsvesen i Kina og argumentere for innføring av demokrati. Marked og demokrati er to sider av samme sak. Folk gis alternativer, og faren for å bli valgt bort virker skjerpene på atferden. I en markedsøkonomi vil bedrifter som ikke leverer, miste kunder. I verste fall går de konkurs. Det vet kinesere alt om. I et demokrati er det på tilsvarende vis. Politikere som ikke leverer det de lover, mister velgere. I neste omgang mister de makt. Positive erfaringer med veletablerte markeder gir forståelse av hva demokrati dreier seg om. Går det an å ha det ene uten det andre? Vil et demokrati med kinesiske kjennetegn tvinge seg frem?

Å legge frem slike vurderinger i en forelesning ved et universitet er én ting. At kinesere går på barrikaden og forlanger demokrati her og nå, er noe annet. Kommunistpartiets ledende rolle i samfunnet skal ikke utfordres. Om en kineser argumenterer for det, stående på en margarinkasse midt i Shanghai, snakkende kinesisk, vil det neppe gå lang tid før han blir tatt av.

Opprør mot partiets maktmonopol skal man vokte seg vel for i dagens Kina. Direkte kritikk av toppledelsen i landet er heller ikke å anbefale. Hu og Wen og de syv andre i politbyråets faste komité, samt byråets øvrige medlemmer, pluss ledende militære og andre høyt på strå, er hevet over mishagsytringer fra folket.

At de på toppen selv erkjenner problemer og situasjoner hvor de kommer til kort, og ber om unnskyldning for det, slik statsminister Wen Jiabao gjorde med megafon til reisende som var blitt stående fast på en jernbanestasjon i fire–fem dager tidlig i februar 2008, snarere enn å komme hjem for å feire kinesisk nyttår – problemet skyldtes uventet kulde og snø kombinert med en prispolitikk for elektrisitet som gjorde at de kullfyrte e-verkene hadde for lite kull, de var nemlig blitt nektet å heve prisen på strøm selv om

prisen på kull stadig steg, og ventet derfor med å etterfylle kullagrene i håp om lavere pris frem i tid – det er greit nok. Men om noen skulle si noe eller skrive om udugelige ledere, som går inn for prisregulering av elektrisitet med det til følge at hundretusener kinesere fryser seg halvt i hjel, med klar adresse til statsminister eller partisjef, ville det avstedkomme ubehageligheter for vedkommende.

Saklig kritikk av det meste ellers er stort sett lov. Hu og Wei oppmuntrer til det. Få frem korrupsjon og kriminalitet. Trekk frem udugelige bedriftsledere og slappe byråkrater som ikke tjener folket. Fordi den tredje statsmakt – den dømmende – langt fra er fullt utviklet,³ blir oppgaven til pressen og media, den fjerde statsmakt, viktig.

Men igjen, her finnes grenser. Nyheter fra utlandet siles systematisk. Når man ser på CNN på hotell i Shanghai, som har tilgang på denne utenlandske nyhetskanalen, kan det skje at skjermen med ett flimrer for så å bli svart et lite minutt. Da har CNN ganske sikkert hatt noe om Kina som kinesere ikke har godt av å kjenne til.

I vel halvannet år fra januar 2007 fikk utenlandske pressefolk anledning til å reise temmelig fritt rundt i Kina for å samle bakgrunnsstoff for Olympiaden. Da lekene var over, rett før denne midlertidige ordningen skulle opphøre, ble den gjort permanent. Imidlertid omfattes ikke kinesiske journalister av disse mer liberale reglene.

Fra lang tid tilbake har kinesere hatt tilhørighet til den byen eller landsbyen de kom fra. Å flytte fritt har det ikke vært anledning til. Å få sitt identitetskort – eller *hukou* – endret fra land til by, er ingen smal sak. Likevel, noen hundre millioner kinesere har allerede flyttet fra landsbygda til byene siden Deng tok over.

Ytringsfrihet og frihet til å bosette seg der man vil i landet – begge deler innen temmelig stramme rammer, sammenlignet med hva vi i Norge er vant med – er nytt for kinesere.

Frihet i valg av jobb og av ektefelle er betydelige større for dagens unge kinesere enn for foregående generasjons. «Da pappa fikk følge med mamma, måtte han si fra på sin arbeidsplass,» fortalte Ms. Hong Liang, en skarp analytiker hos Goldman Sachs i Hong Kong som jeg hadde en samtale med våren 2006. Alt skulle myndighetene vite. Hun snakket lavmælt Ms. Hong, en stillferdig kvinne født i Kina under Kulturrevolusjonen. «Og mamma hatet jobben sin,» fortsatte hun, «men hadde ikke mulighet til å skifte jobb.» Heller ikke sin egen arbeidskraft hadde kineserne råderett over.

Frihet til å reise utenlands er også noe helt nytt for kineserne. For ti år siden måtte man ha tillatelse fra arbeidsgiver og fra partisekretæren i

3 Se Saich (2004) for en god innføring i det politiske styringssystemet i Kina. Her gis også en gjennomgang av den historiske utviklingen siden 1949.

bedriften, samt fra det lokale politi, bare for å søke om pass. Så ville det fort vekk gå et halvt år før pass ble utstedt, om man overhodet kom gjennom nåløyet. I dag tar det mindre enn en uke, og godkjenning er henimot automatisk (Thornton 2008).

Frihet til å omgås utlendinger i Kina er også dramatisk endret. For mindre enn to tiår siden måtte utlendinger i Beijing bo på egne områder, bevoktet av militærpoliti, med minimal kontakt med befolkningen. I dag lever kinesere og utlendinger noen steder side om side.

Ting som her er diskutert, som har med frihet å gjøre, er hva kinesere flest forbinder med begrepet demokrati. Større frihet for den enkelte er den største endringen som har skjedd i Kina de siste 30 årene. Til tross for større frihet på mange områder har ikke kinesere rettigheter som er et demokrati verdig.

Rettigheter eller tillatelser?

Kina er midt oppe i en urbaniseringsprosess. Tre hundre millioner bønder forventes å gjøre byfolk av seg i løpet av de neste 20 årene. Vi snakker her om den største folkevandringen i verdenshistorien. Med en produktivitet i byene som er tre–fire ganger høyere enn på landet, ligger mye av forklaringen til Kinas raske økonomiske vekst nettopp i urbaniseringen. Også mange av de miljøproblemene Midtens rike sliter med, skriver seg fra en uhemmet vekst i byer med store investeringer i infrastruktur og lite miljøvennlig teknologi for mange industribedrifter.

Mr. Wang, som er 41 år gammel, kom til Shanghai for ti år siden. Som ingeniør fikk han jobb i et større selskap med både utenlandske og kinesiske eiere. Han fikk også endret sitt hukou, dvs. han ble hjemmehørende i Shanghai. Det skulle gå fem år før datteren fikk hukou i byen. Hadde hun ikke det fått, måtte hun ha reist nord i landet til besteforeldrene for der å gå på videregående skole. Kona til Wang fikk hukou i Shanghai etter nye fem år. Så da jeg snakket med ham våren 2007, var hele familien omsider blitt «shanghaiere».

Beslutningen om å la folk utenbys få hukou er en diskret avgjørelse, dvs. noen må ta den. Her er ingen automatikk. Ingen rettigheter. Den som sitter med beslutningsmyndigheten – eller stemplet – har således makt. Og kan, om han det vil, prøve å ta seg betalt for tjenesten. Forholdene ligger godt til rette for korrupsjon.

I et system der tillatelser snarere enn rettigheter gjelder, kan den enkelte byråkrat eller partipamp få stor makt. På den bakgrunn er det lett å forstå den motstanden ulike forslag til et mer rettighetsbasert samfunn møter blant dem som da vil miste makt. Og mulighet til ekstraintekter som ikke tåler dagens lys.

På dette punktet er det interessant å observere hvordan professor Gregory Chow, født i Kina, men nå professor ved Princeton University, har et mer nyansert syn på korrupsjon enn vi i vest. For en byråkrat som gjør en god jobb, er det ikke noe galt i å motta en beskjeden godtgjørelse, mener han. De tjener dårlig og for mange regnes denne muligheten inn som del av lønnen. Som eksempel trekker Chow frem byråkraten som disponerer en tjenestebil og bruker den til småkjøring for venner og kjente (Chow 2004: 93). Slik er det i mange land i Asia. Innen visse grenser er dette greit.

Skillet mellom vennetjenester og korrupsjon er kulturelt betinget. I Kina kommer i tillegg systemet med *guanxi* inn i bildet. Med *guanxi* forstås et nettverk av tidligere gitte tjenester i forventning om selv å få noe igjen, gjerne over en større gruppe aktører. Som når et foretak lettere får ordren på vinduer til en kontorbygning under oppføring, om man i forkant bidrar med midler til ny fotballbane for klubben der innkjøpsjefen bor.

Det sivile samfunn vokser sakte frem

Partiet eier makten i Kina. Tabben Gorbatsjov gjorde i Sovjet ved å la politiske rettigheter komme før økonomisk vekst, har kineserne med flid unngått.

På det økonomiske området har Kina lenge gått i liberal retning. De senere årene har hensynet til den enkelte fått økende betydning. Den brutale form for kapitalisme som mange steder praktiseres, blir i stadig mindre grad akseptert. Gruvearbeidere som holdes som slaver. Eller gjestearbeidere som ikke betales, men der entreprenøren i stedet slår seg konkurs, og via et korrupt nettverk slår til seg alle pengene.

Slavedriften i gruver og kullmiler som ble avslørt våren 2007, hadde sitt utspring i 400 foreldre som la frem sin bekymring om forsvunne barn på internett. Da det hele ble avslørt og bilder av blødende barn vist på fjernsyn, skrev den kjente kronikøren Liu Shinan i *China Daily* at verken ordet sinne eller noen av dets synonymmer var sterke nok til å uttrykke folks raseri. Som en lege sa ved en annen anledning der mange gruvearbeidere mistet livet: «Det er sikkert og visst at livet til småkårsfolk ikke betyr stort i Kina. Det er alltid på samme måten.»

Med internett som kanal for engasjerte folk og med 60 millioner bloggere på nettet skal det mindre til før sinne og raseri over økonomisk utbytting og ulovligheter sprer seg. I 2005 var det 87.000 ulovlige demonstrasjoner i Kina – eller «mass incidents» som de kalles – der folk gir til kjenne sin misnøye med konkrete begivenheter. Mange av demonstrasjonene hadde med lokale partipampers omdisponering av jord å gjøre, der bønder som mister sitt livsgrunnlag, kun får en symbolsk kompensasjon. Pengene finner i stedet veien til lommene på utro tjenere i systemet.

Utbredt uro kan i sin tur true stabiliteten i Midtens rike. De på toppen har knapt noe valg. Utviklingen i retning av et sivilisert samfunn med større trygghet for den enkelte vil bli prioritert. Det kan i sin tur være med å legge veien åpen for et folkestyre – med kinesiske kjennetegn.

Den tredje statsmakt i krabbegir

Empiriske studier viser klart en positiv sammenheng mellom «rule of law» – et lovstyrt samfunn – og økonomisk vekst. Egentlig lite å forbauses over. I et lovregulert samfunn vet man hva man har å forholde seg til. Og man vet hva man eier. Avtaler som ikke blir oppfylt, kan man bringe inn for rettsapparatet. Villigheten til å satse forretningsmessig blir større. Lovregulering av et samfunn og økonomisk vekst virker gjensidig forsterkende på hverandre.

Et lovstyrt samfunn – i hvert fall på det sivile området, innbefattende alt som har med forretningsliv å gjøre – fordrer imidlertid ikke noe demokrati. Singapore, et samfunn Kina elsker å se hen til – Singapore i megautgave, er det hva Kina aspirerer til fire–fem tiår frem i tid? – har ikke noe folkestyre. Intet valg mellom alternativer hva gjelder den politiske ledelsen av landet. Men et uovertruffent effektivt samfunn for forretningsdrivende som topper de fleste lister over hvor det er enkelt å etablere seg og å drive næringsvirksomhet.

I 1978 startet Kina fra bunnen av med å bygge opp et lovstyrt samfunn. Siden den gang har om lag 250 lover blitt vedtatt av Folkekongressen. Men bare én lov i perioden 1967–1976, da Kulturrevolusjonen raste.

I starten bestod dommerstanden i Kina i hovedsak av avdankede militære. De dømte etter partiets retningslinjer og den rådende ideologi. Ikke sjelden ble dommere instruert av lokale partifolk om hvordan en sak skulle håndteres. Den tiltalte ble ansett som skyldig inntil det motsatte var bevist. Noen egen forsvarsadvokat kom sjelden på tale – ganske enkelt fordi slike ikke fantes.

Det første private advokatfirmaet ble etablert i 1988–89. Ved inngangen til år 2008 fantes det 12.000 slike firmaer med i alt 118.000 advokater. (USA har åtte ganger så mange advokater – med en fjerdedel så mange innbyggere.) Fremdeles vinner aktoratet ni av ti saker. Men med dyktige og mer erfarne advokater har både dommere og aktorat fått noe å bryne seg mot.

Fortsatt hender det at partiet blander seg inn i følsomme saker og bestemmer hvordan det skal dømmes. Videre er dommere ansatt og lønnet av partiet. Det gir rom for en blanding av kortene som ikke hører hjemme i en rettsstat. Korrupsjon i selve rettsapparatet er heller ikke ukjent. Når dommere har anledning til å konferere med partene mens rettsaken

pågår, øker sjansene for at den med fetest lommebok drar av sted med seieren – og en litt mindre fet lommebok.

Noen modige advokater tar tak i slike ulovligheter. Med fare for selv å ende opp på tiltalebenken og dernest i fengsel.

I partiet er det et eget organ for behandling av disiplinærsaker. Lederen av dette organet har sin selvsikrevne plass i politbyråets faste komité. I 2006 ble over 97.000 saker behandlet internt i partiet. Korrupsjon og finansielle ulovligheter står sentralt her. Dommene som blir utro tjenere i partiet til del, er neppe noe mildere enn i det sivile rettsapparatet.

Mens alle ni i politbyråets faste komité i perioden 2002–2007 var ingeniører, er komiteen nå bredere sammensatt. Li Keqiang, som er satt på som ny statsminister i 2012, har doktorgrad i økonomi fra Peking universitet. Han hører med til det berømmelige 1982-kullet – det første som gikk ut med universitetseksamen etter at Kulturrevolusjonen var over.

Allerede i 1989 fikk Kina en egen lov som gjør det mulig for den enkelte å gå til sak mot staten. I 2007 var det mer enn 150.000 som gjorde det. Noen vant frem, ofte med rosende omtale i media. En sak som fikk stor oppmerksomhet – også internasjonalt – var parets i Chongqing midt i Kina som ikke ville selge huset de bodde i. For å gjøre huset ubeboelig lot utbygger grave en stadig dypere og stadig bredere grøft rundt det. Her skulle forretningsbygg reises. Huset fremstod som stående på toppen av en spiker, og fikk på folkemunne raskt navnet «Spikerhuset».

Det hele slo tilbake på utbyggeren selv. Et ramaskrik reiste seg over hele Kina. Regjeringen i Chongqing fikk titusener av meldinger over nettet om hva folk syntes. Aviser skrev. Og tv filmet. Enden på visa ble at det standhaftige huseierparet som ikke hadde gitt etter for krav fra utbygger og de lokale myndighetene, fikk den avtalen de ville.

Kanskje mest bemerkelsesverdig i denne saken var hva en ledende avis skrev i etterkant: «Dette er en inspirasjon for det kinesiske folk ... medias dekning av saken har vært rasjonell og konstruktiv. Dette lover godt for borgere som i fremtiden vil forsvare sine rettigheter med loven i hånd.»

Jusprofessor Zhuo Zeyuan ved partiskolen i Beijing er opptatt av at partiet og partimedlemmer må innse at de ikke står over loven. «Med lov skal landet bygges, og ei med ulov ødes,» som det heter i Gulatingsloven. I 2007 holdt han en totimers forelesning for det 24 mann store politbyrået om temaet.

Og likevel, om ting topper seg, vil kommunistpartiet ha det avgjørende ordet selv om lovligheten i beslutningen kan bestrides. Da Deng Xiaoping lot statsminister Zhao Ziyang fjerne under studenturoen våren 1989, var det ikke med loven i hånden.

Det er et godt stykke frem til den tredje statsmakt står solid og på egne ben.

Demokratiske valg

Hva gjelder demokrati i betydning av valg mellom ulike kandidater til politiske verv, skjer det mer i Kina enn de fleste aner. Tidlig på 1980-tallet, da det kollektive jordbruket ble avviklet, oppstod et maktvakuum. Landsbyer startet å velge sine egne ledere. Beijing så med positive øyne på dette – lokale ledere som kunne bistå ved iverksettelse av beslutninger bestemt på sentralt hold. Som den dramatiske beslutningen om at antall barn skulle begrenses til ett. I 1987 fikk Kina en lov som regulerer hvordan de mer enn 700.000 landsbyene i landet kan velge sine egne ledere.

Da man tidlig på 1990-tallet konstaterte at bare 40 % av landsbylederne var medlem av kommunistpartiet, skapte dette en viss uro. Hvordan skal partiets ledende rolle opprettholdes når man på grunnplanet opplever en slik utvanning? Tiltak ble iverksatt for å styrke partiet på landsbygda. Nå er majoriteten av landsbyledere atter partikamerater. Om ikke idet de velges, så sørger man for å få dem med i partiet etterpå. På den måten får bønderne lederne de liker. Og partiet bevarer sin ledende rolle.

På nivået over landsby («village») finner vi småby («township»), som er det laveste administrative nivå under sentralmyndighetene i Beijing. På dette nivå blir ledere pekt ut av den lokale folkekongressen, som partiet har styringen med, og stiller således ikke til valg. Ledere i småbyer som er engstelige for jobbene sine, er sterkt imot at demokratiet flyttes opp på deres nivå. Ville de blitt valgt ved frie valg?

Men også her foregår det eksperimenter der man introduserer ulike former for konkurranse mellom alternative kandidater. De som vinner frem her, opptrer tidvis med større tyngde vis-à-vis partisekretæren. Hvorfor? Fordi det å vinne et valg gir større autoritet. Partiet kan komme i et dilemma: en dyktig ordfører, demokratisk valgt, som folk lytter mer til enn partisekretæren i byen. Skille mellom stat og parti blir skarpere. Og partiets dominerende rolle kan bli utfordret.

Erfaringene med valg på småbynivå studeres nøye ved partiskolen i Beijing. Det gjør også valg på nivået over – kommuner («counties») – hvor man i 11 slike har prøvd med valg av viseordfører.

Også i valg til de lokale folkekongressene kryper demokratiet frem. Mens færre enn 100 uavhengige kandidater stilte til valg her i 2003, var det mer enn 40.000 fire år senere (til i alt mer enn 3 millioner verv). Få ble valgt. Men villigheten til å delta vil trolig fortsette å vokse. Med et stadig mer åpent og diversifisert samfunn blir også interessene forskjellige. Dermed øker etterspørselen etter alternativer å velge blant.

Lederne i Beijing ser skriften på veggen. Som statsminister Wen Jiabao sa: «Vi må bevege oss i retning av demokrati. Vi har mange problemer, men vi vet i hvilken retning vi går.»

Mer demokrati innen partiet

I tradisjonell, marxistisk teori snakkes det om *demokratisk sentralisme*. Det betyr at man innenfor partiets fire vegger gjerne må drøfte ulike måter å møte en situasjon på, men når den sentrale ledelsen har fattet sin beslutning, må alle nedover i hierarkiet rette seg etter denne beslutningen. Her er ikke rom for noen vakling eller noen omkamp.

Når partileder Hu Jintao snakker om behovet for å bedre og videreutvikle den demokratiske sentralismen, har han i tankene prosesser for å arbeide seg frem til enighet gjennom saklig analyse og argumentasjon der alle kan komme frem med sitt. Det gjelder å unngå tilfeldige beslutninger tatt av de få. Trening og opplæring av partifolk på alle nivåer skal bedres. Større vekt skal legges på å få minoriteter og kvinner med i partiarbeidet.

Ved beslutninger om opprykk i partiet tar Hu til orde for interne valg mellom konkurrerende kandidater. Ved valg av ledere innen partiet på grunnplanet vil man også la folk utenfor partiet foreslå kandidater. En større grad av desentralisering, der partiet på lavere plan har større rom for å treffe selvstendige beslutninger, slo han også til lyd for under sin store tale til partikongressen i oktober 2007. Sentralismen svekkes.

Videre legger Hu vekt på mekanismer for tilbakemeldinger innen partiet. Politbyrået skal melde mer regelmessig tilbake til sentralkomiteen og godta overoppsynet herfra. Tilsvarende nedover i organisasjonen skal engere grupper redegjøre for sine beslutninger til dem som har pekt dem ut.

Sammenfatningsvis legger dagens toppleder i Kina vekt på utvikling av systemer som sikrer en gjensidig og balansert fordeling av makt innen partiet. Og som gir partiet større legitimitet i samfunnet. Et konstitusjonelt system der politisk valgte representanter lager lover som den utøvende myndighet må rette seg etter, og som den dømmende myndighet følger med på skjær, har imidlertid ikke Kina. Partiet eier makten. Ved viktige beslutninger er det den nå ni mann, ingen kvinner, store faste komiteen i partiets politbyrå som har det avgjørende ordet. Og denne komiteen er uten noe mandat fra folket.

Lederskap og demokrati

I en ettpartistat er de på toppen av pyramidene alltid engstelige for fraksjonsvirksomhet. Hvilket er døden for en ettpartistat, om slik virksomhet drives langt nok. Winston Churchill kunne vandre fra det konservative partiet over til det liberale, og så tilbake til det konservative igjen – et tilbud kinesiske politikere ikke har.

Verken Jiang Zemin i sin tid eller Hu Jintao nå er i nærheten av å ha en personlig autoritet som den Deng, enn si Mao, hadde. En gradvis insti-

tusjonalisering av den politiske styringen og ledelsen av Midtens rike har dermed tvunget seg frem. Lederen skal ikke primært treffe beslutninger. Den viktigste oppgaven for lederen er å føre gruppen frem til konsensus. Det ser man tydelig når delegasjoner fra Kina er på reise til utlandet for å lære. Teori og skriftlige rapporter er man lite interessert i. Men å samtale med utenlandsk ekspertise og å få del i deres erfaring, det vil kineserne gjerne. For så å diskutere seg imellom hva de selv kan ha nytte og glede av. Lederens jobb er her å fasilitere det hele. La alle slippe til for til slutt å trekke en konklusjon alle – eller nesten alle – kan slutte seg til.

En slik arbeidsform kalles demokrati i Kina. At man blir hørt – og fritt kan legge frem sine vurderinger. Når Hu Jintao, Kinas øverste leder siden 2003, over seksti ganger nevnte ordet «demokrati» i sin to og en halv time lange tale ved avslutningen av partiets 17. kongress i oktober 2007, er det viktig å ha klart for seg at kinesere ofte legger noe annet i begrepet demokrati enn hva vi gjør.

Hvorfor demokrati?

«Alle vet at Jeppe drikker, men ingen vet hvorfor Jeppe drikker.» Hvorfor demokrati? Er det så opplagt at demokrati er en velegnet styringsform for Kina?

For Kina er demokrati neppe noe mål i seg selv i samme grad som for oss i Vesten. Kinas mål er å gjeninnta sin rette plass i verden. Slik har det vært helt siden Qingdynastiet gikk i oppløsning i 1911, og Sun Yat-sen tok over. Man vil tre inn på den globale arena som Midtens rike – som andre land viser både ærbødighet og ærefrykt overfor.

For å nå dit kreves økonomisk styrke. Som i sin tur fordrer stabilitet og evne til å organisere produksjonen på effektivt vis. Kan demokrati bidra her? – tenker den pragmatiske kineser, som har sitt eget lands 4000 år lange historie i tankene.

Om en demokratisk inspirert styreform, der det sentrale element er ryddige valg mellom alternativer, gir en effektiv styring av landet, på samme vis som valg mellom alternativer i en markedsøkonomi bidrar til god utnyttelse av ressursene og rask økonomisk vekst, ja da er demokrati velkommen. Om demokrati i tillegg gjør korrupsjon vanskeligere ved at et velutviklet folkestyre sikrer en gjensidig og balansert maktfordeling mellom statsmaktene («checks and balances») som bidrar til større legitimitet til de styrende, så meget desto bedre.

Demokrati kan ses som en egnet «teknologi» for å komme frem til omforente løsninger i et pluralistisk samfunn, dvs. løsninger som ingen synes er topp, men som alle kan leve med. Når det kinesiske samfunn blir stadig mer diversifisert, og interesser og krav spriker i alle retninger, blir

det behov for slik teknologi. En særlig utfordring for demokrati sett på denne måten, er hvordan mindretallets interesser best kan ivaretas.

Demokrati i Karl Poppers (1945) mening av ordet har Kina langt på vei allerede innført. For denne østerrikske filosofiprofessoren som gjorde engelskmann av seg, er ikke spørsmålet primært «hvem skal styre», men «hvordan hindre at en inkompetent og fæl hersker gjør stor skade», Med åremål for toppledere og med aldersgrense for ledere generelt, tok Deng Xiaoping Popper på alvor. Noen tilbakevending til Maos styresett, som varte minst 20 år for lenge, vil man for all del unngå.

Ta Russland. Med egen nasjonalforsamling (duma) befolket av valgte representanter. Og en president valgt direkte av folket. Formelt sett et demokrati. Men hva er realitetene? Etter åtte år som president kan ikke Vladimir Putin gjenvelges. Men hans personlige makt er så stor at den han vil skal overta jobben, får den. I hva som sies å være frie valg, men som neppe er det. Til det er Putins makt over media for stor. Den nye presidenten lar i neste omgang den gamle danne regjering. Som landets nye statsminister beholder Putin makten. Russland er ikke et demokrati i Poppers betydning av ordet. Kina, med aldersgrense og åremål for sine ledere, er langt mer demokratisk.

Hvordan etablere demokrati?

Gitt at Kina går i retning av en form for demokrati – og det mener de fleste eksperter at landet gjør, spørsmålet er når, ikke om fem år og heller ikke om 60 år, men noe imellom – hvordan kan innføringen tenkes å skje?

Kanskje mest sannsynlig vil demokrati vokse frem ved at den gradvise utviklingen i retning av folkestyre – hvor man forsiktig prøver seg frem – over tid vil modnes frem til et demokrati, med kinesiske kjennetegn. I så fall er det trolig at forsøkene med valg på småbynivå utvikles videre og sprer seg oppover. I en spørreundersøkelse blant 700 lokale ledere som hadde vært gjennom et lederkurs, mente over 60 % at politiske reformer i Kina gikk for sakte. Men nesten like mange mente at økonomisk utvikling måtte gå foran demokrati. Hele to tredjeparter var tilhengere av valg av ledere på landsbynivå. Men bare 13 % ville ha valg av politiske ledere for provinsene – av dem finnes det over 20, hvorav syv-åtte har en større befolkning enn Frankrike. Bare 9 % ønsket folkeavstemning for å avgjøre hvem som skal bekle embetet som president i Midtens rike.

En annen vei å gå for innføring av folkestyre i Kina er at eliten tillater etablering av andre partier. Så kan det gå i Kina som det gikk på Taiwan. Der besluttet Kuomintang at dets partimonopol skulle opphøre, for så – 13–14 år senere, i år 2000 – å oppleve at opposisjonen vant valget. Og Chiang Kai-sheks parti måtte forlate regjeringskontorene.

En tredje mulighet er at partiet går opp i liminga. Cheng Li ved Brookings Institution i Washington D. C., amerikansk statsborger, født i Kina, og en ledende ekspert på kinesisk politikk, mener å se klare tegn til dette. Han snakker om «Ett parti – to fraksjoner» – et ordspill på «Ett land – to systemer» som fanger opp Hong Kongs relasjon til Kina. På den ene siden finner vi de elitistiske i Shanghai-klikken med Jiang Zemin som en falmende stjerne i spissen, alderen gjør sitt, der Xi Jinping, nyvalgt i politbyråets sentralkomité, er den kommende. Versus den mer folkelige retningen Hu Jintao står for, med vekt på utviklingen av et harmonisk samfunn, hvor Li Keqiang, også han nylig valgt inn i den ni mann store toppledelsen, står klar til å ta over om noen år.

Om motsetningene mellom de ulike fraksjonene i partiet skulle bli så sterke at partiet sprekker, er det ingen garanti for at demokrati etableres. Men med utviklingen av et sivilt samfunn, et rettsvesen som sakte men sikkert får større autonomi, og en folkekongress som i større grad består av folkets valgte representanter, øker vel sannsynligheten for det.

Kinesiske utenlandsetableringer kan også tenkes å bety noe her. Når store statsbanker og andre kinesiske foretak blir notert på børser i andre land, stilles det strenge krav til åpenhet, informasjon og ansvarlighet. I ledelsen må man enes om kjøreregler; på hvilke områder skal partiets representanter ha det avgjørende ordet? Ledelsen står til ansvar overfor et styre som i sin tur må gjøre rede for sine beslutninger overfor eierne på generalforsamlingen. En mer demokratisk måte å tenke på vokser frem hos forretningseliten i Kina, der ansvarlighet snarere enn vilkårlighet råder. Det kan virke inn på den politiske utviklingen i landet.

Litteratur

- Chow, G. C. (2004) *Knowing China*. London: World Scientific.
- Popper, K. (1945) *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge.
- Saich, T. (2004) *Governance and Politics of China*, 2nd edition. New York, NY: Palgrave.
- Thornton, J. L. (2008) «Long time coming. The prospects for democracy in China», *Foreign Affairs*, January/February.
- USINFO (1998) «What is Democracy», hentet fra <http://usinfo.state.gov/products/pubs/whatsdem/homepage.htm> (20.11.08).